

Az eklektika nagy építésze

Az 1879. évi nagy árvizet követő újjáépítés egyik nagy építésze *Bachó Viktor* 100 éve, 1888. januárban halt meg Budapesten. A szomorú eseményről a *Szegedi Napló* 1888. jan. 4-i száma így ír: „Egy örült szegedi műépítész halála. Sokan ismerték és tisztelték *Bachó Viktor* műépítész Szegeden, aki a rekonstrukció idején a város lakója volt, s több impozáns épület tervével tűnt fel nemcsak a közönség, hanem a szakférfiak előtt is. Az ő terve után s a vezetése alatt épült a szegedi főgymnáziumi palota is, mely egyik legszebb építkezése városunknak. A genialis fiatal műépítész azonban nem fejezhette be teljesen a gymnázium építését, mert munka közben elmezavarba esett, amely betegség 1886 év nyarán anynyira erőt vett rajta, hogy egyik budapesti tébolydába kellett szállítani. S most a tébolydából az a szomorú értesítés jött a szegedi hatósághoz, hogy *Bachó Viktor* szegedi illetőségű építésmérnök a napokban ott meghalt. A szegedi közönség körében bizonyára mély részvétet kelt a férfi-*kor* legszebb éveiben elhunyt férfitü halála.”

Bachó Viktor a Tisza Lajos (ma Lenin) krt. 66. szám alatt volt tervezőirodájában több középületet és magánházat tervezett Szegednek. Ezek sorában a jelentősebbek, időrendben a következők.

A *Jerney-ház* (Széchenyi tér 8.), amelyet *Jerney Mihály* dorozsmai lakos építtetett 1882-ben, és a kivitelezési munkálatokat *Erdélyi Mihály* végezte. Érdemes említsre, hogy az árvízkor Élészázi épületek álltak e területen. A kétemeletes sarokház földszintjén kezdettől fogva üzletek állnak. Homlokzata nyugodt, timpanonos és íves párkányú ablakai jól díszítik a főhomlokzatot. A lépcsőház mennyezete festett. A lépcsőház és a függőfolyosók vasremekei *Nigrényi Pál* munkái. Az udvar platánfai a Széchenyi tériekkel testvérek.

Balogh János háza (Széchenyi tér 6.), amelyet 1882-ben építettek fel *Bachó Viktor* tervei szerint, *Erdélyi Mihály* kivitelezésében. Az épület jelentős kereskedelemtörténetű. A *Széchenyi kávéház* 1882-ben, *Bein Mór* kezelésében itt nyílt meg, s azóta is üzletek uralják a földszintet.

Prosznitz Mihály háza (Széchenyi tér 14.) szintén *Bachó Viktor* tervei alapján készült, *Erdélyi Mihály* kivitelezésében, 1882-ben.

Következő szép háza 1883-ból való, s *Burger Gusztáv* könyvnyomtató és kereskedő építtette. Az övé lett tulajdonképpen az első szegedi nyomda, *Grünn Orbáné*, annak fián, *Grünn Jánoson*, majd *Burger Zsigmondon*, édesapján keresztül. Ezt a nyomdát vásárolta meg *Engel Adolf*, akinek *Szegedről történt távozását követően azt egyesítették Traub és Társa* nyomdájával, rokoni alapon, ugyanis *Traubnak* *Engel* lány volt a felesége. *Erdélyi Mihály* kivitelezésében épült ház (Kelemen u. 7.) egyemeletes eklektikus, csapott sarkán keresztül az Oroszlán utcába is átvezet. Párkányai, ikerablakai finom megjelenést adnak a hangsúlyozottan kvaderezett homlokzatnak.

A Honvéd téri egykori 5. honvéd gyalogezred laktanyája egyik legszébb alkotása *Bachó Viktornak*, és 1883-ban épült fel. Az időközben lakóházává átalakított épület egyemeletes, négy utcára néz és minden ablaka íves záródású. Két kapuja és kapualja mives kiképzésű, és az emeletre vezető lépcsőházak árkdások, boltíves nyitott folyosóra vezetnek. (A laktanyát az ötvenes években *Dózsa Györgyről* nevezték el.) Az egész épület szinte a klasszicizmus nyugal-mát sugározza.

Az új pénzügyi palota (financia) terveit *Bachó Viktor* 1881-ben készítette, s ezeket *Lechner Lajos* az újjáépítési biztosság műszaki osztályának vezetője ugyanazon év szeptember 23-án terjesztette a hatóságokhoz jóváhagyás végett. A részterveket készítő *Heszlényi Józseffel* együtt igen díszes, impozáns kétemeletes épületet terveztek, három homlokzattal. Az alapokat 1882-ben rakták le, a kivitelezést fővállalkozóként a *Jiraszek és Krausz* cég végezte. Az itteni kovácsoltvas munkái *Nigrényi Pál* Margit (ma Gutenberg) utcai műhelyéből kerültek ki. A palotáról a *Szegedi Híradó* (1882. júl. 4.) többek között ezeket írja: „A Ti-

szá *Lajos körút felső részén épülő pénzügyigazgatósági palota kőműves munkái befejezettek. A kétemeletes épület Szeged egyik legkiválóbb középülete lesz, nagysága, belső berendezés — és külsőre is.”* (Az épület ma a városi pártbizottságnak és több tömegszervezetnek ad otthont.)

A volt piarista gimnázium épülete 1886-ra ugyancsak *Bachó Viktor* tervei szerint épült fel, a Gizella (ma Aradi vértanúk) téren, hatezer négyzetméternyi területen.) Az épület ma a Bolyai Intézetnek és több más egyetemi intézmény otthona.) Az építkezést 1885 júniusában kezdték, és olyan jól haladtak, hogy ugyanazon év decemberére az egész épület tető alá került. Az alapozási, a kőműves, a kőfaragó, valamint a vas-és kút munkálatokat *Erdélyi Mihály* vállalkozása végezte, de a többi főbb ipari munkák is rendre szegedi iparosoktól valók. Az épület külső munkálataival 1886. márciusára elkészültek, és ekkor 160 ember dolgozott az építkezésen. A művezetési munkálatokat is irányító *Bachó Viktor* 1886 júliusában megbetegedett, és ekkor az építkezés irányítási munkáját *iff. Heszlényi József* szegedi műépítész vette át. Az épület nagyvárosias jellegű, és magányos méltóságú hangulatot ad a térnek. Félköríves és egyenes záródású ablakosorai, féloszlopai, erősen kvaderezett felületei igazi megjelenései az eklektikának.

A hatalmas épületkolosszus körüli homlokzata 151, és a tér felőli mellékhomlokzata 49 méter hosszú. A gimnázium bejárata a tér, a rendház a körút felől volt. Udvarát annak idején szépen parkosították. *Bachó Viktor* eredetileg egy konviktus épületszárnyat is tervezett, de ez költségkímélés miatt nem valósult meg. A nemrégiben múlt 100 éves épületről a *Szegedi Híradó* 1886. szeptember 15-i száma így ír: „A *Gizella téri fényes palota, amelyet Szeged város nagy áldozatok árán létesített az oktatás-ügynek, nem csak külőleg díszes, az egyik legremekőbb középiskolai épület az országban, hanem a belső berendezése és felszerelése tekintetében is ritkítja párját. Diszterme oly gyönyörű, hogy akármelyik balkáni fejedelem elfogadhatná trónteremnek; az iskolahelyiségben pedig egyesítve van mindaz, amit csak a pedagógiai tapasztalatokkal karöltve járó építészeti technika előállíthat.”*

Erdélyi Mihály számos köz- és magánépületnek volt kivitelezője Szegeden. Egy időben a szintén Szegeden született *Kopasz Istvánnal* (1869—1913) közös vállalkozásban. Saját tervezésű háza a Deák Ferenc u. 2. sz. alatt áll, amelyet 1985-ben jó ér-zékkel és kellő figyelemmel újítottak fel, *Sebők József* tervei szerint. Ez a cég építette fel a Deák Ferenc u. 2. és 4. szám alatti házakat, valamint a Dózsa, a Kazinczy, a Tanácsköztársaság útja, továbbá az Arany János utca által határolt háztömb épületeit.

Bachó Viktor, az eklektika szegedi nagy építésze kiemelkedő tudását és felkészültségét épületei ma is híven igazolják városunkban, amelyről az egyik későbbi építészutód, *Granasztói Pál* így vallott: „*Szegedhez fogható, ily egységes, formás város e korszakból Európában nincsen, s noha a maga kora nemzetközi módján épült újjá, lényegében mégis sajátosságosan alföldi magyar város maradt... Úgy hat e határtalan, gyorsvonatból olykor lakatlannak tűnő tájon, mint valami oázis.”*

BÁTYAI JENŐ

TARJÁNI IMRE

Mezítláb futottam

*Almahéjat és macskát vitt a víz.
Felpuffadt testén káposztalevél.
Az aszfalt felolvadt, forró volt a nyár,
s én mezítláb futottam a szekerek után.*

*Erős emberek hordták a kazlakat.
Epret loptam, vizet vittem nekik,
— egy egész kannával ittak.*

*Különös volt, mintha lángolt volna minden,
— talán el is égtek.
Csak én maradtam élve: a vízhordó gyerek.*

Nincs semmiféle évfordulója, mégis szükségét látom, hogy föllevenítem emléket: róla is megfeledezett az új megyei munkásmozgalmi életrajzi lexikon. Pedig még inas korában bekapcsolódott a nyomdász szakegylet (így hívták szakszervezetüket) munkájába.

A munkásmozgalomban

Már az 1901. március 15-i ünnepélyükön Petőfi-verssel szerepelt. A Typographia című szaklap 1903. március 27-i számában mint a szakegylet jegyzője ő számolt be az évi közgyűlésről az országos szakmai közvéleménynek. 1904-ben a legnagyobb szavazattal választmányi taggá választották. A munkásmozgalomban kivívott tekintélyét azonban legjobban az 1919. évi forradalomban játszott szerepe tanúsítja. A proletárdiktatúra kikiáltása után őt választották meg a szociáldemokrata és a kommunista párt egyesüléséből létrejött Magyarországi Szocialista Párt szegedi szervezetének elnökévé. A városi direktórium végrehajtó szervének, a forradalmi-intézőbizottságnak is tagja lett, mégpedig a sajtóbizottságnak. Dettre János április elején kinevezte a forradalmi törvénszék tagjának, valamint Lencz Géza, Sipos Iván és Ligeti Jenő társaságában megbízta a helyi nyomdák („újságüzemek”) államosításával. A szocializált lapok és nyomdák irányítására létesített „üzemi központnak” Ligeti Jenővel és Engel Vilmoossal szintén tagja lett. Április 14-én őt is a munkástanács tagjává választották. A megtorlás sem maradt el. Az ellenforradalom föllükerekedése után bebörtönözték. Csak gazdájának, a neves ügyvédnek, Balassa Árminnak ügyeskedése szabadította ki a Csillagból.

A pálya

De tartsunk rendet. Ablaka György a móravárosi Gólya u. 9. számú, vályogfalú öreg házban született 1880. április 22-én. Ötéves volt, amikor super (hajóács) édesapja meghalt. Négy árva maradt utána. György volt a legfiatalabb: legidősebb bátyja éppen húsz esztendővel volt nála öregebb. Többi testvére is a maga lábán állt már ekkor; őt özevegy édesanyja nevelte, taníttatta. A négy polgári iskolai osztály elvégzése után a Traub-nyomdában újabb négy esztendőig a nyomdász-mester-seget tanulta. A segédlevél megszerzése után 1898/1900-ban *valcolni* ment: Ausztria és Németország különböző városainak nyomdáiban tökéletesítette tudását.

Mint láttuk, 1901-ben már újra szülővárosában dolgozott. A nyomdászok szakegylete — korabeli szokás szerint — vendéglőben tartotta gyűléseit, nevezetesen Kocsis Ferencnek az Iskola u. 31. sz. alatti kocsmájában. Ez jeles emlékhely, mert itt volt az Irodalmi Tető, Tömörkény, Cserzy, Balassa Ármín, Kiste-leki Ede és más tollforgatók, újság-csinálók bohém tanyája. A főlzabadulás után Kisteleki Ede Károly fia, akkor valami minisztériumi potentát, emléktáblát is tétetett a lebontott vendéglő helyét körülfogó telek téglakerítésére. De ezt pár nappal később — vandál kezek összetörték, s le kellett venni. Ma ezen a helyen a Somogyi-könyvtár új épülete áll, pontosabban az a sarka, amely a Dóm tér és az Eötvös (legújabbban Apáthy István) utca szögére esik.

Nos, az egylet otthona Ablaka György egész életét befolyásolta: addig járt oda, míg nem 1904-ben feleségül vette Kocsis Ferenc lányát...

Ablaka bácsi

Amikor Balassa Armin, a Szeged és Vidéke tulajdonosa és főszerkesztője 1906-ban megalapította a Dugonics Nyomdát, Ablaka Györgyöt alkalmazta művezetőnek. Ők adták ki 1907 szeptemberében Juhász Gyula első verseskötetét. Amikor a költő, öngyilkossági kísérlete után, meglátta szürke földét, de ezüst címbetűkkel ékes könyvét, elragadtatással kiáltott föl: „Hamupipőke bárszonyban és ezüstben!” Ablaka Györgynek pedig így dedikálta könyvét: „Első könyvem szülőapjának szeretettel...”

Ablaka-nyomda

A Szeged és Vidékét a fehérterror nyomása és a háború utáni nyomorúság tönkretette. Balassa Armin a Dugonics Nyomdát is kénytelen volt főlzámolni. Ablaka György munka nélkül maradt volna, de a végkielégítésből meg egy telek árából megvásárolta a nyomda lábbal hajtható „amerikai tegelysajtóját” s néhány szekrény betűkészletét. Kibérelte Domján Jenő ügyvéd Kálvária utca (most Tolbuhin sugárút) 14. sz. sarokházának pincéjét, és berendezte nyomdáját. Petrőleumlámpa világánál dolgozott reggel 6-tól este 8-ig. Később bankkölcsonnel gyorsajtot és vágógépet szerzett be, majd lépésről lépésre, megfeszített munkával, utóbb két fiának, az 1915-ben született Györgynek és az idén hetvenéves Istvánnak segítségével magas színvonalra fejlesztette. A harmincas-negyvenes években számos értékes kiadvány került ki műhelyéből. Így pl. Juhász László és Szentiványi Róbert tudományos munkái, Juhász Gyulának a Dugonics Társaság kiadásában posztumusz megjelent Tömörkény-életrajza, az Alföldi Tudományos Intézetnek Bartucz Lajos szerkesztette két vaskos évkönyve. Számos időszak kiadvány is itt készült, mint a Jog c. folyóirat, a felsőipariskolások Acéltoll és a Szegedi Egyetemi Ifjúság Szegedi Hid c. lapja. A főlzabadulás utáni első szegedi folyóirat, az Idők is innen került ki. S megírtam már, hogy 1946-ban a mi diáklapunkat, a Szegedi Egyetem első és egyetlen számát is hitelben! — Ablaka bácsi állította elő. István fia szedte.

A Délmagyarország nyomdászai

Ablaka Györgynek inastársa volt Gyürey Rudolf (1874—1945) gép-mester, a század elején a szegedi nyomdász szakegylet elnöke, a Horthy-korszakban a nyomdászszakszervezet központi titkára, a szociáldemokrata párt országos vezetőségének és a fővárosi törvényhatósági bizottságnak is tagja. (Német koncentrációs táborban pusztult el.) Ő kereste meg 1939 elején Ablaka Györgyöt, és rábeszélte, hogy a zsidótörvények miatt megszüntetett Délmagyarország Hírlap- és Nyomdával Rt. helyett vállalja el az el-lenzéki, demokratikus napilap előállítását. A munkásság, minthogy 1921 óta saját szegedi lapja nem volt, a Délmagyarországot támogat-ta. Gyürey azt javasolta Ablakának, vegyen föl bankkölcson, vásárolja meg a megszűnt nyomda gépeit. A szociáldemokrata párt — ígérte — segít. „Nem engedhetjük meg — úgymond —, hogy a három megyére szóló baloldali napilapot egy tollvonással megszüntessék.”

Berey Géza írta *Hitler-allee* (1979) c. könyvében: „De hol volt a Horty-Magyarországon olyan vidéki napilap, amelyik ezt a hivatalos hajsztát anyagilag kibírta? A Délmagyarország Rt. sem bírta volna, ha a nyomda a segítségére nem siet. A nyomda: Ablaka György Kálvária úti könyvnyomtató üzeme volt.”

A Szegedi Kereskedelmi és Iparbank 30000 pengő kölcsönét Ablaka Györgynek hetenként (!) 110 pengővel kellett törlesztenie. Az utolsó részletet a német megszállás előtti napokban fizette ki. Ablaka István jelképes fizetésért, heti 1 pengőért volt a lap gépszedője és művezetője.

A Délmagyarország betiltásáról ő jegyezte föl emlékeit: 1944. április 16-án éjjel az MTI-anyagot hozó munkatárs, Halál Béla azzal jött a nyomdába, hogy Ablaka István siesen a Kálvária u. 6. sz. házhoz, mert Schwartz Mariskát és Boriskát, a kiadóhivatal dolgozóit viszi a Gestapo.

A kapualjban búcsúztak el. Mariska sírva súgta Ablaka Istvánnak, hogy közölje Róna Istvánnal, a kiadóhivatal főnökével: a Vörös Segély pénze a rotációs gép kirakó alján van elrejtve. Ablaka György tudott a Vörös Segélyről. Egyszer a fia „tetten érte”, amikor pénzt adott Schwartz Máriának. Mentegetőzve mondta Istvánnak: „Fiam, én földes szobában láttam meg a napvilágot, és nem tudok elszakadni a szegényektől, a szenvedőktől. A Vörös Segélyt támogatom, és Mariska ezt a pénzt tette el...”

Hadd idézzem még egyszer Berey Gézát:

„A Délmagyarországot 1940 decemberében nyolc napra betiltották. Miért? Az ma már történelem. Maron Ferenc újságíró ugyanis megírta, hogy Pallavicini őgrófr átvágatta a sándorfalvi töltést, és az észak felől lezúduló vadvíz a szegedi földbérllők földjeit elöntötte. Nyomában kivirágzott a szik.

Ezért a cikkért a szegedi jobboldal követelte, hogy az Ablaka-nyomda bontsa fel velünk a szerződést. Ablaka György felhívott telefonon, és egyszerű szavakkal közölte: a nyolc-napi nyomdászamlát ráérünk fizetni karácsony után... Tisztesség és bátorság kellett ehhez!”

A főlzabadulás után

Át kell kissé írunk a Szikra Kiadó történetét is. Eddig úgy tudtuk, magam is ezt írtam, hogy a főlzabadulás utáni első könyvek a Szegedi Városi Nyomdában készültek. Ablaka István hiteles tanúsága szerint jó néhány kiadványt az Ablaka-nyomda állította elő. Mivel nem mindegyik Szikra-könyv tünteti föl a nyomdát, csak alaposabb tipográfiai vizsgálat mutathatná ki, melyik készült a Városi Nyomdában (a mostani Szegedi Nyomda elődjében), s melyik Ablakák pincéjében.

Az Ablaka-nyomda ezután is még számos kiadványt, lapot állított elő, többek közt a kisgazdapárt lapját, a Szegedi Kis Újságot, amely később Délvidéki Hírlap néven élt megszűnéseig.

Ablaka György az államosításkor, 1949-ben, 3000 Ft kártalanítást kapott. Ő maga hetvenévesen a Szegedi Nyomdában korrektorként dolgozott, amíg látása megengedte. Nyolcvanévesen, 1960. március 24-én egy nap alatt végzett vele a tüdőgyulladás.

Örökösei

Elsőszülött, így nevét is viselő fia a nyomdász-mesterségből pártmunkára tért át, majd a honvédséghez irányították, s alezredesként ment nyugdíjba. Négy gyermeke nem folytatja a nyomdászsgágot. De Ablaka István megmaradt a szakmában. Az államosítás után a Délmagyarország Nyomda Nemzeti Vállalat gépszedője, majd kalkulátora lett. 1950-ben megalakult a Délmagyarország Nyomdaipari Egyesülés, ennek lett osztályvezetője. 1961-ben a Helyi-ipari Minisztérium a fővárosba helyezte az anyagellátási ügyek intézésére. Innen a Papirellátó Vállalathoz került. 1954-ben megbízták a Nyomdaipari Grafikai Vállalat megszervezésével; ennek lett igazgatóhelyettese. Közben technikum i érettségét és üzemgazdász-oklevelet szerzett. 1961-ben bízták meg a kecskeméti Petőfi Nyomda igazgatóval. Több mint negyedszázados működése után 1986-ban innen ment nyugdíjba. Távozásakor — minden állami támogatás nélkül — milliárdos évi termelést produkáló, legkorszerűbb gépekkel (fényszedőkkel, ofszet színes rotációs gépekkel, ugyanilyen síknyomógépekkel, legmodernebb színbontóval, nyolcszínű mélynyomógéppel stb.) főlserelt vállalatot hagyott maga után. Am most is dolgozik: a Pallas Lap- és Könyvkiadó Vállalat tanácsadójaként új nyomdát szervez, amelynek földadata a hivatalos közlőnyöknak az eddiginel pontosabb és gyorsabb előállítására lesz. Legfrissebb, időszerű teendője: az új adórendszerhez szükséges valamennyi nyomtatvány „legyártatása”.

Három gyermeke közül egyik fia nyomdai fotós, lánya a Pallas fény-szedő üzemében korrektor. Legutóbbi levelében is csak ezt panasolta: „Mindig az a bánatom volt, hogy szegény édesapám ezt nem ér-hette meg.”

PÉTER LÁSZLÓ